

PAPER DETAILS

TITLE: Dini Yapilarin Dönüştürölmesinde Mevcut Yapi Bilesenlerinin Yeni Islevdeki Karsiliklari: Kilise ve Cami Dönüsümleri

AUTHORS: Canan SOLAK,S Ebru OKUYUCU

PAGES: 191-211

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2573139>

Dini Yapıların Dönüştürülmesinde Mevcut Yapı Bileşenlerinin Yeni İşlevdeki Karşılıkları: Kilise ve Cami Dönüşümleri

Canan SOLAK*
Şerife Ebru OKUYUCU**

ÖZ

İlk çağlardan bu yana insanlar; barınma, yaşama, toplanma, çalışma gibi gereksinimlerini karşılayabilmek amacıyla sanatsal, zanaatsal, teknik, estetik ve ekonomik ölçütleri dikkate alarak, dönemin onlara sağladığı imkânlar ve elde olan malzemelerle gereksinimlerini karşıladıkları mekânlar oluşturmuştur. Değişen koşullar, ihtiyaçlar, sosyal ve toplumsal yapı değişimleri, siyasi olaylar, kentsel yenileme, kültürel aktiviteler, ticari işlevler, eğitim gibi etkenler sonucunda insanlar oluşturdukları mekânlar üzerinde zamanla dönüşümler veya yeniden işlevlendirmeler gerçekleştirmeye başlamış, bu şekilde yapı dönüşümleri ortaya çıkmıştır. Yapı dönüşümünün bilinçli bir şekilde yapılması, yapının sürdürülebilirliği açısından olumlu sonuçlanırken, bilinçsiz yapılan dönüşümler yapıların yok olmasına neden olmuştur. Çalışmanın amacı; dini yapıların dönemin koşulları doğrultusunda, dönüştürülme sürecinin ve bu dönüşümler sonucunda dönüştürülen yapılarıdaki yapı bileşenlerinin, işlev karşılıklarının, fonksiyonel, teknik ve estetik açıdan olumlu veya olumsuz etkilerinin incelenmesidir. Çalışmada veri toplama yöntemlerinden, gözlem ve içerik analiz yöntemi kullanılmıştır. Çalışma kapsamında, örnek olarak seçilen dönüştürülmüş ve yeniden işlevlendirilmiş dini yapıların teknik, fonksiyonel ve estetik analizleri; mimari projeler, kullanıcı görüşleri ve gözlem aracılığıyla yapılmıştır. Teknik, fonksiyonel ve estetik bağlamda analizlerin yapılabilmesi için, altlık olarak yapının mimari özelliklerine ve yapıyı oluşturan elemanların mimari özelliklerine ilişkin içerik tabloları hazırlanmıştır. Alan çalışması olarak, Saatli Kilise Camii, Çınarlı Camii kilise-cami yapı dönüşümlerinin sosyo-kültürel araştırmaları ile elde edilen verilere dayanarak yapıların dönüşüm öncesi ve sonrası analizleri yapılmıştır. Mevcut yapıların, Restorasyon projelerinin teknik analizlerinin yanı sıra, mekân içerisinde, mevcut bileşenlerinin işlev karşılıklarının teknik, estetik ve fonksiyonel açıdan olumlu veya olumsuz analizleri yapılmıştır. Öncelikle yapılar ile ilgili envanter fişleri hazırlanmış ve içerik analizi yöntemi ile yapının dönüşüm öncesi ve sonrası analizleri tablolar halinde sunulmuştur. Çalışma sonucunda, yapılan dini yapı dönüşümlerinin dönemin siyasi, ekonomik ve sosyal şartlar ile doğru orantılı olarak çeşitlilik gösterdiği ancak bazı yapıların ihtiyaç çerçevesinde dönüştürüldüğü, bazı yapıların ise zorunlu olarak dönüştürüldüğü saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kilise Mimarisi, Cami Mimarisi, Dini Yapı, Dini Yapı Dönüşümü

Conversions of Existing Building Components in New Function in Transformation of Religious Buildings: Church and Mosque Transformations

ABSTRACT

Since ancient times, people; In order to meet their needs such as housing, living, gathering and working, they created spaces where they met their needs with the opportunities provided by the period and the materials at hand, taking into account artistic, craft, technical, aesthetic and economic criteria. As a result of factors such as changing conditions, needs, social and social structure changes, political events, urban renewal, cultural activities, commercial functions, and education, people started to perform transformations or re-functions on the spaces they created over time, and building transformations emerged in this way. While the conscious transformation of the building resulted in a positive result in terms of the sustainability of the building, unconscious transformations caused the buildings to disappear. The aim of this study is to examine the transformation process of religious buildings in line with the conditions of the period, and the structural components, functional equivalents, functional, technical and aesthetic positive or negative effects in the transformed buildings as a result of these transformations. Observation and content analysis methods, which are among the data collection methods, were used in the study. Within the scope of the study, the technical, functional and aesthetic analyzes of the converted and re-functional religious buildings selected as examples; architectural projects were made through user opinions and observation. Content tables regarding the architectural features of the building and the architectural features of the elements constituting the building have been prepared as a base in order to make analyzes in technical, functional and aesthetic contexts. As a field study, the analysis of the buildings before and after the transformation was made based on the data obtained from the socio-cultural researches of the church-mosque building transformations of the Saatli Church Mosque, Çınarlı Mosque Mosque. In addition to the technical analyzes of the existing buildings and restoration projects, positive or negative analyzes of the functional equivalents of the existing components in the space were made in terms of technical, aesthetic and functional. First of all, inventory slips related to the buildings were prepared,

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, cananaltundag1113@gmail.com

** Doç. Dr, Afyon Kocatepe Üniversitesi, ebruokuyucu@hotmail.com

Makalenin Gönderim Tarihi: 02.08.2022; Makalenin Kabul Tarihi: 20.11.2022

and with the content analysis method, the pre- and post-transformation analyzes of the building were prepared in tables. As a result of the study, it was determined that the religious building transformations varied in direct proportion to the political, economic and social conditions of the period, but some buildings were transformed within the framework of need, and some buildings were necessarily transformed.

Keywords: Church Architecture, Mosque Architecture, Religious Building, Building Transformation

1. Giriş

İlk çağlardan bu yana insanlar; barınma, yaşama, toplanma, çalışma gibi gereksinimlerini karşılayabilmek amacıyla sanatsal, zanaatsal, teknik, estetik ve ekonomik ölçütleri dikkate alarak, dönemin onlara sağladığı imkânlar ve elde olan malzemelerle gereksinimlerini karşıladıkları mekânlar oluşturmuştur. Değişen koşullar, ihtiyaçlar, sosyal ve toplumsal yapı değişimleri, siyasi olaylar, kentsel yenileme, kültürel aktiviteler, ticari işlevler, eğitim gibi etkenler sonucunda insanlar oluşturdukları mekânlar üzerinde zamanla dönüşümler veya yeniden işlevlendirmeler gerçekleştirmeye başlamış, bu şekilde yapı dönüşümleri ortaya çıkmıştır.

Kültürlerin, yaşam koşullarının sürekli değişim içerisinde bulunduğu bir ortamda korumanın temel amacı (Avrami vd., 2000); geçmişten bugüne gelebilen kültürel mirasların, özgünlüklerinden ödün vermeksizin, zamanla farklılaşan değer ve değer yargılarıyla ortak bir payda oluşturarak sağlıklı yaşam çevrelerinin oluşumunu sağlamaktır (Kiper, 2006). Tarihi yapıların korunması, koruma kapsamında bu yapıların sürdürülebilirliği için yeni işlevlere adapte edilmesi önemli bir yaklaşımdır. (Yaldız, Asatekin, 2016).

İnan (2013), kültürel olayların ve tarihi yaşantıların, geleneksel olarak devam edebilmesi için yapıların dönüştürülmesi gerektiğinden bahsetmiş, yapı dönüşümleri esnasında yapının mimari kimliğinin değişmesinin, toplumun tarihsel kimliğine zarar verilmesine yol açabileceğine değinmiştir. Konuyla ilgili Altınoluk (1998), tarihi yapıların gelir kaynağı olarak düşünülmesi yerine nesilden nesile aktarılması gereken öz benlik ve kültürel zenginlik olarak düşünülmesinin doğru olacağını ifade etmiştir.

Tarihi süreç içerisinde, farklı kültürler üzerine medeniyet inşa eden toplumların, fethettikleri bölgelerdeki yapıları, çeşitli işlevler yükleyerek yeniden kullanmaları ya da kullanılamaz haldeki yapıların, malzemelerini kullanarak ihtiyaç doğrultusunda yeni yapı inşa etmeleri, yaygın bir uygulama olmuştur. Yapı türleri arasında, ibadet amaçlı kullanılan yapıların, bölgeyi fetheden toplumun, kültürel ve dini değerlerine uygun olarak dönüştürüldüğü ve tarihsel süreçte bu duruma örnek teşkil edecek pek çok uygulama olduğu, yapılan araştırmalar sonucunda ortaya konmuştur. Bazı yapıların farklı toplum ve kültürlerce birçok kez yeniden dönüştürüldüğü görülmüştür.

Küçük ve Eyüpgiller, (2017) çalışmasında belirttiği gibi; Osmanlı Devleti'nde yapı dönüşümü olarak bilinen ilk uygulama, 14. yüzyılda, devletin kurucusu Osman Bey'in (1258-1326) mezarı için gerçekleşmiş olup; bu uygulamalar 15. yüzyılda İstanbul'un fethiyle hız kazanmıştır. Fethedilen yerlerdeki en büyük kilise, fethin sembolü olarak, diğer kiliseler ise ihtiyaç doğrultusunda kiliseden camiye dönüştürülmüştür. İstanbul'un batısındaki kırsal bölgede yer alan Rum kiliseleri ise gerçekleşen dönüşümden etkilenmemiş, işlevlerini sürdürmeye devam etmiştir. Bu bölgedeki dönüşüm, nüfus mübadelesinden (1923-1930) sonra, boş ve işlevsiz kalan kiliselerin cami olarak kullanılması ile başlamıştır.

Yıldız (2016)'ın makalesinde incelenen örneklerle göre; geçmişten günümüze tarih boyunca, dini yapı dönüşümleri sadece dini yapıdan bir başka dini yapıya dönüştürülmekle sınırlı kalmamıştır. Kiliseden camiye, kiliseden müzeye, kiliseden konuta, camiden kiliseye, camiden hastaneye, camiden sinagoga dönüşüm, çağın gereksinimleri, azınlık ve çoğunluk olarak halkın ayrılması durumu, fethedilen bölgede güç göstergesi olarak görülmesi gibi nedenlerle yapılmıştır. Dini yapılar, bulundukları bölgenin inanç ve kültürünü yansıtan, yapı karakterini belirleyen en önemli mimari unsuru oluşturmuş ve bu sebeple korunmaya değer yapılar arasında gösterilebilmiştir.

Dini yapılarda koruma, yapının bulunduğu bölgeye ve zamanın şartlarına bağlı olarak çeşitlilik gösterebilmiştir. Bir bölgenin dini inancı; zaman içerisinde siyasi, sosyal ve kültürel etkenler dolayısıyla değişiklik gösterebilmiş, bölge halkının azınlık- çoğunluk durumu oluşturmasında, dini yapıların yıkılmasında, yağmalanmasında, dönüştürülmesinde veya yeniden işlevlendirilmesinde etkili olabilmıştır. Örnek olarak, Hristiyan halkının çoğunlukta olduğu bir bölgede inşa edilen kilise ve sinagogların, zamanla o bölgede yaşanan savaşlar ve savaş sonrası yapılan nüfus mübadeleleri sonucunda, yapıların dönüştürülmesi veya tahrip edilmesine neden olabilmıştır. Bu durum, Hristiyan halkının bölgede azınlık

durumuna düşmesi veya tamamen bölgeyi terk etmeleriyle inşa ettikleri dini yapıların kullanılmaması, tahrip edilmesi veya ihtiyaçlar çerçevesinde dönüştürülmesine olanak sağlamıştır.

Dünya tarihinde Pagan yapılarından beri, farklı kültürler üzerine medeniyet kuran toplumlar mevcut dini yapıları kendi ibadethaneleri olarak kullanmaları yaygın olarak görülmektedir. Müslüman olmayan toplulukların ibadethanelerini, cami ve mescide çevirdiği durumu örnekleyen pek çok uygulama olduğu bilinmektedir. Örnek olarak İspanya'daki Kordoba Katedrali ilk önce bir pagan tapınağı üzerine inşa edilmiştir. 6. Yüzyılda inşa edilen bu yapı Katolik kilisesi olarak Vizigotlar tarafından yapılmıştır. 711-784 yılları arasında Emevilerin İber yarımadasını fethinden sonra iç mekân ikiye bölerek hem cami hem kilise olarak kullanılmıştır. 784 yılında bir kısmı yeniden inşa edilerek tamamı cami işlevinde Müslümanların ibadet yeri olmuştur. Günümüzde kilise olarak kullanılan yapı 1236 yılında camiden kiliseye dönüştürülmüştür (Demir, 2020).

Düzenli (2020), insanlık tarihi boyunca farklı zaman ve yöntemlerle gerçekleşen dini yapıların dönüştürülmesi meselesini, insanlık tarihinin ortak bir mirası olarak yorumlamaktadır. Düzenli (2020), Pagan mekanların başka pagan tapınaklarına, bunların Hristiyan mekanlarına, Hristiyan mekanların Müslüman mekanlarına, Müslüman mekanların Hristiyan mekanlarına dönüşümünün, farklı yüzyıllarda sosyal, politik, dini değişim ve dönüşümlerin bir sonucu olduğunu vurgulamıştır.

Dini yapıların dönüştürülmesinin, mimari karşılığı her dönemde farklı okunmaktadır. Dönemin mimarları, sanat tarihçileri, siyaset tarihçileri dönüşümleri farklı açılardan ele alarak, kimileri bu dönüşümlerin zorunlu olduğunu savunurken, kimileri ise yapıya kaba müdahale olarak algılamıştır.

Düzenli'ye (2020) göre, kiliseler bir gayr-i müslim memleketini fethetmenin sembolü olma; ilâhi nizamın yeniden tesisi; yeni fethedilen bir şehirde, yeni tesis edilen işlevlerin karşılanabilmesi; demografik yapı değişimleri gibi nedenlerden ötürü kiliseden camiye dönüştürülmüştür. Bu nedenler ise, her yapı ölçeğinde farklılaşabilmektedir. Düzenli'ye göre (2020) İstanbul'da halen ayakta olan, ismine ya da yaklaşık konumuna ulaşılabilen kırk adet kilise camiye çevrilmiştir.

Çalışmanın amacı, dini yapıların dönüştürülmesi sürecinin değerlendirilmesi ve bu dönüşümler sonucunda dönüştürülen yapılardaki yapı bileşenlerinin işlev karşılıklarının fonksiyonel, teknik ve estetik açıdan olumlu veya olumsuz etkilerinin irdelenmesidir. Yüzyıllardır süre gelen yapı dönüşümleri ve yeniden işlevlendirmeler sonucunda, yer yer olumlu ve olumsuz sonuçlarla karşılaşmıştır.

Yapıların dönüştürülme sürecinde; yapının iyi analiz edilmesi, işlevlendirmenin bir temele dayandırılarak yapılması, yapıların koruma durumlarının değerlendirilmesi gibi etkenlere dikkat edilerek yapılan dönüşümler olumlu sonuçlanırken, yapının gelişmiş güzel dönüştürülmesi, işlevin yapıya uygun seçilmemesi, yapının orijinal yapı kimliğine zarar verilmesi ile birçok yapı olumsuz yapı dönüşümüne maruz kalmıştır. Yeniden işlevlendirme başarılı olduğunda, (Aydın vd, 2009), binanın yeni işleviyle yaşamını devam ettirmesi sağlanmış olacak, binanın kullanıcıları deneyimledikleri mekanlardan memnun kalacak ve verilen yeni işlev toplumsal/kentsel bir gereksinimi karşılamış olacaktır. Yeniden işlevlendirme üzerine yapılmış birçok çalışmanın yanı sıra dini yapıların dönüştürülmesi özelinde detaylı bir çalışmanın olmaması, çalışmayı önemli kılmıştır. Dini yapıların dönüştürülme süreci, tarihi yapılardan farklı bir boyutta ele alınmıştır. Geleneksel tarihi yapılar, kendi işlevlerinden çok daha farklı işlevlere dönüştürülebilirken, dini yapılar yapı kimliği dolayısıyla genellikle bulunduğu bölgenin çoğunluk durumuna ve halkın inancına yönelik başka bir ibadet mekânına dönüştürülmüştür.

Çalışma aşamasında; Dini yapı dönüşümlerinde genellikle hangi faktörler etkili olmuştur? Dönüştürülen dini yapılardaki bileşenler hangi işlevlere karşılık vermiştir? Dönüştürülen dini yapıdaki yapı bileşenleri işlev karşılıklarına uygun olarak yapı bütünlüğünü korumuş mudur? Dini yapı dönüşümlerinde yapı analizi bileşenlerine dikkat edilmiş midir? (...) gibi sorulara cevaplar aranmıştır. Alan çalışması olarak seçilen Saatli Kilise Camii ve Çınarlı Camii ele alınmış ve kilise-cami yapı dönüşümlerinin, sosyo-kültürel araştırmaları ile elde edilen verilere dayanarak yapıların dönüşüm öncesi ve sonrası mimari analizleri yapılmıştır.

Dini yapıların dönüştürülme sürecine ilişkin alt bileşenler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Yapıların Dönüştürülme Süreci

2. Dini Yapılarda Dönüştürme Sonrası Yapı Analizi Kriterleri

Toplumun ihtiyaçları doğrultusunda inşa edilen yapılar zamanla siyasi, sosyal ve ekonomik faktörlerin etkisi ile değişime uğramakta, yıılmakta veya çeşitli bozulmalar yaşamaktadır. Yapıların yaşadığı olumsuz etkiler sonucunda, işlevini ve kullanıcıyı yitirmiş ancak fiziksel yapı bütünlüğünü korumuş yapılar, dönüştürülerek veya yeniden işlevlendirilerek halkın ihtiyaçlarını karşılamaktadır. İşlevlendirilen mevcut yapının önceki işlevinden farklı bir işlevde kullanılabilir olması yapının teknik, estetik ve fonksiyonel açıdan analizinin yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Tuluk vd. (2010), Trabzon'da camiye ve mescide dönüştürülen 7 adet kilise ve şapeller (1461-1665) ile ilgili bir çalışma ortaya koymuş ve dini yapıların dönüştürülmesi sürecinde yapıların mimari özelliklerindeki değişimleri, dönüşümleri analiz etmişlerdir. Çalışma kapsamında, yapılarda gerçekleştirilen her fiziksel müdahale detaylı bir biçimde aktarılmıştır.

Demir (2020) çalışmasında, Trabzon kentinde yer alan 7 kilisenin camiye dönüştürülmesi kapsamında, yapıların mimari analizini yapmıştır. Kiliseden camiye dönüştürülme sürecinde; yapıların özgün halinin mimari özelliklerini ve dönüştürüldükten sonraki mimari özelliklerini; plan, kesit ve cephe ölçeklerindeki dönüşüm, işlevsel dönüşüm bileşenleriyle analiz etmiştir.

Dönüştürülen yapıların; ilerleyen dönemlerde herhangi bir problem oluşturmaması, yapının işlevin gerektirdiği şekilde topluma hizmet edebilmesi, işlev ve yapı uyumunun sağlanması açısından analiz bileşenleri öncelik oluşturmaktadır. Özellikle kültürel açıdan süreklilik arz eden dini yapıların, bölgenin inanç sisteminin değişmesi ile birlikte, yapının değişen bölge halkının inançlarına uygun olarak dönüştürülmesine ve kullanıcıya hizmet verebilmesine ilişkin mimari ölçekte analiz edilmesi önemlidir.

Fakıbbaba (2012) çalışmasında, tarihi yapının, yeni işlevin ve kullanıcıların gereksinimlerine teknik açıdan cevap verme kapasitesini incelenme bağlamında teknik analiz, yeniden işlevlendirme ile kullanıcı gereksinimlerine cevap veren mekânsal düzenin işlevsel anlamda başarılı olup olmadığı bağlamında işlevsel analiz, renk, form ve doku kriterlerinin uyuşması bağlamında estetik analiz yapmıştır.

İç mekân müdahaleleri kapsamında ele alınan teknik analizler, yapıda var olan aydınlatma, havalandırma ve ısıtma gibi teknik donanımın, tarihi yapıya verilen yeni işlevin ve kullanıcıların gereksinimlerini karşılayıp karşılayamadığını; işlevsel analiz, mekânın içerisinde barındırdığı işlevlerin ne ölçüde elverişli olduğunu ve kullanıcılar tarafından ne ölçüde kullanılabildiğini, estetik analiz ise, mekânın güzellik ve teşvik edicilik bakımından nasıl algılandığını ölçmektedir. (Fakıbbaba, 2019).

Bu bağlamda, çalışmanın analiz bileşenleri; teknik analiz, estetik analiz ve fonksiyonel analiz olarak üç başlıkta değerlendirilmiş ve aşağıda verilen sorulara cevap aranmıştır.

- Mevcut yapı kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumda mıdır?
- Mevcut yapının durumu, verilecek yeni işlevin gereksinimlerini karşılayabilecek durumda mıdır?
- Mevcut yapının teknik, estetik ve işlevsel değerleri, yeni işlevin avantaj ve dezavantajlarını belirlemede etken olabilmis midir?

2.1. Fonksiyonel Analiz

Mevcut yapıya verilen işlev sonrası analizlerin başında gelen fonksiyonel (işlevsel) analiz, mekân-kullanıcı ilişkisi açısından önemli bir bileşeni oluşturmaktadır. Aydın vd., (2010) çalışmasında, dönüştürülecek olan mevcut yapının, verilecek olan yeni işlevin gerektirdiği ihtiyaçları karşılayabilecek durumda olup olmadığının, yapı dönüştürülmeden önce kontrolünün sağlanmasının önemli olduğunu altını çizmiştir. Bu durum yapı dönüşümlerinde işlevsel sürdürülebilirlik açısından önemli bir etkeni oluşturmaktadır. Mevcut yapının mekânsal durumunun belirlenmesi, dönüştürülecek olan yeni işleve uygunluğu ve kullanıcı memnuniyeti ön planda tutulmalıdır. Aydın vd. (2010), fonksiyonel analiz bileşenlerine uyum sağlanmasıyla mevcut yapıda koruma-kullanım dengesinin sürdürülebilirliğinin sağladığını belirtmiştir. Özkan (2007) tarafından belirlenen, yapı işlevinin kullanıcıya cevap vermesi, kullanıcı gereksinimlerinin karşılanması, işlevin çevre ve iç mekan özelliğine uygun olarak seçilmesi, yapı içinde malzeme ve donatıların doğru kullanımı gibi faktörler, Cansever (1997) tarafından belirlenen, yapının biçimlenişinin esas alınarak, işlevin gerekçelerine uygun yapılması, işlevin bir amaca hizmet etmesi, yapı ile yapı bölümlerinin birbiri ile etkileşimi, yapının işlevinin kullanıcı isteklerine cevap vermesi, yapının çevre ile uyumu gibi faktörler, Leonhardt (1998) tarafından belirlenen, yapı işlevinin kullanıcı gereksinimlerine uygun olarak seçilmesi, kullanıcı memnuniyeti ve konfor sağlama gibi faktörler, fonksiyonel analiz bileşenlerinin altlığını oluşturmuştur. Yapılan Literatür araştırması sonucunda, fonksiyonel analiz kavramının alt başlıkları oluşturulmuştur. Fonksiyonel Analiz Bileşenleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Fonksiyonel Analiz Bileşenleri

• Biçim-İçerik	• Yapı-Çevre Uyumu
• Mekan Organizasyonu	• Konfor
• Kullanıcı-Mekan Uyumu	• Kullanıcı Memnuniyeti
• Yapı-İşlev Uyumu	• Kullanıcı Gereksinimlerini Karşılama
• Yapı Bütünlüğü	• Mekan Donatılarının Doğru Kullanımı

2.2. Teknik Analiz

Mevcut yapının, dönüştürülmeden önce teknik analizinin incelenmesi, yapıya uygulanacak olan yeni işlevin belirlenmesinde ve yapıya uyarlanması daha etkili olmaktadır. Fakıba (2012) mevcut yapının dönüştürülmeden önce; tarihi değerinin, koruma durumunun, yapısal özellikleri hakkında Rölöve ve Restitüsyon çalışmalarının incelenmesinin yapının detaylı tanınmasında etkili olacağını belirtmiştir. Rölöve çalışmasını, mevcut yapının çizimleri ve fotoğrafları, Restitüsyon çalışmasını ise mevcut yapının ilk halini yani eklentilerin yapılmadığı halinin çizimleri oluşturmaktadır. Mevcut yapı hakkında detaylı bilgi edinmek için Rölöve çalışmasının yapılması, önceki Rölöve çalışmalarının incelenmesi, yapının mimari bileşenlerinin gözden kaçırılmaması için önem arz etmektedir. Restitüsyon çalışması ile yapıya eklenen veya çıkarılan bölümlerin hangi oranda yapıldığı veya yapılabileceği hakkında detaylı bilgi edinilebilmektedir.

Fakıba (2012), mevcut yapıda Rölöve ve Restitüsyon çalışması ile yapılan mimari analizin, yapının plan ve cephe detaylarıyla oluşturduğu mimari dili ortaya koyduğunu söylemiştir. Mimari yapısı ve kültürel öğeleri nedeniyle korunması gereken yapılarda, yeni işlevin mevcut yapının tarihi-kültürel yapısına zarar vermeden yapılması gerekmektedir. Bu tür tarihi binaların, nesiller boyu aktarılması için binanın işleve değil işlevin binaya ayak uydurması gerekmektedir. Ahunbay (2009), 1. Grup olarak adlandırılan tarihi yapılar üzerinde herhangi bir müdahalenin yapılmaması gerekmektedir. Çeşitli doğal veya yapay etkenler, yangın, bakımsızlık, yağmalama gibi olaylardan etkilenen 1. Grup bir yapının orijinal haline uygun yeterli verinin

bulunmaması halinde 2. grup yapı olarak gruplandırılmış ve bu yapılarda, yeni bir iç düzenleme yapılmasına izin verilebilmiştir.

Mevcut yapıya yeni işlev verilirken dikkat edilmesi gereken bir diğer etken; yapının mevcut hacmi ve bölümlerinin, yeni işlev ve gerektirdiği bölümlendirmelerle uyum sağlayacak olabilmesidir. Fakıbaba (2012), mevcut yapı üzerindeki mekân müdahalelerini gerçekleştirirken, mekânı oluşturan elemanların döşeme, duvar ve çatı gibi elemanlarına yapılan herhangi bir müdahale ile mekânın sahip olduğu tarihi-kültürel kimliği yok etmemesi gerektiğinin altını çizmiştir. Özkan (2007) tarafından belirlenen, yapının düşey ve yatay strüktür elemanlarının doğru kullanımı, tesisat sisteminin ve havalandırma sisteminin doğru çalışması, yapıda doğru akustik sağlanması, mekan malzemelerinin doğru kullanımı, malzeme ve doku uyumunun sağlanması gibi faktörler; Leonhardt (1998) tarafından belirlenen , yapıların strüktür sistemlerinin sağlam olması, yapıların kullanıcıya güven vermesi, malzeme seçiminin iyi olması, tesisat, klima ve akustik koşullarıyla kullanıcı memnuniyetinin sağlanması gibi faktörler; Fakıbaba (2019) tarafından belirlenen, yapı ve yapı bölümlerinin, hacminin birbiri ile uyumu, aydınlatma sistemlerinin doğru ve yeterli düzeyde kullanımı, konfor şartlarının sağlanması, yapı eklentilerinin ya da çıkarmalarının doğru yapılması gibi faktörler, teknik analiz bileşenlerinin altlığını oluşturmıştır. Yapılan Literatür araştırması sonucunda, teknik analiz kavramının alt başlıkları oluşturulmuştur. Teknik Analiz Bileşenleri Tablo 3’ de verilmiştir.

Tablo 3. Teknik Analiz Bileşenleri

• Strüktür Sistemi	• Aydınlatma Sistemi
• Kullanıcıya Güven Vermesi	• Dolaşım Sistemi
• Biçim-İçerik Uyumu	• Kullanıcı Memnuniyeti
• Tesisat Sistemi	• Akustik Sistemi
• Havalandırma-Isıtma Sistemi	• Mekanda Malzemelerin Doğru Kullanımı

2.3. Estetik Analiz

Dönüştürülen mevcut yapının, teknik ve fonksiyonel açıdan kullanıcılarına hizmet etmesinin yanı sıra estetik açıdan da kullanıcıyı memnun etmesi gerekmektedir. Fakıbaba (2012), bir yapının mimari bir yapıt olabilmesi için; kullanışlılık, sağlamlık ve bunların yanı sıra birtakım değerleri içermesi gerektiğinden aynı zamanda bu değerlerin kullanıcılarını etkilemesi ve görsel zevk vermesi gerektiğinden bahsetmiştir. Mevcut yapının tasarımı, kullanılan malzemeler, malzemelerin birbirleri ile uyumu, seçilen renkler, dekoratif öğeler gibi etkenlere dikkat edilerek seçilmesi ve uygulanması ile oluşmaktadır. Fakıbaba (2012), estetik kavramının genel anlamının ‘duyulara seslenebilme’ olduğunu söylemiştir. Mevcut yapının estetik bileşenleri karşılaması, kullanıcıların estetik algılarını tatmin edebilmesi, mekân-kullanıcı-algi üçlüsünde bir bağ kurmasında etkili olabilmektedir. Aydın (1986) çalışmada, bu etkenlerin alt başlıkları olarak; renk için; sıcak-soğuk, canlı-donuk, aktif-pasif, dinamik-durgun, ilginç-sıkıcı, ferah-kasvetli, uyumlu-uyumsuz, gibi özellikleri incelemiştir. Form için; (Yıldırım vd., 2007) geometrik-serbest, durgun-dinamik, alışılmış-şaşırtıcı gibi kavramları incelemiştir. Doku için; (Yıldırım vd., 2017) pürüzlü-pürüzsüz, etkili-etkisiz, uyarıcı-sakin gibi değerleri ele almıştır. Temiz (2009), fiziksel olarak görme eyleminin gerçekleşmesi ve Arslan vd. (2018), yapının iç mekânının algılanması için ışığa ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Arslan vd. (2017), ışık ve aydınlatma, yapının bütünüyle estetik algılanmasının gerçekleşmesi açısından önemli bir bileşeni oluşturmıştır. Aydın (1986) tarafından ifade edilen, renk (sıcak-soğuk, canlı-donuk, dinamik-durgun, ilginç-sıkıcı, ferah-kasvetli, uyumlu-uyumsuz) form (geometrik-serbest, durgun-dinamik, alışılmış-şaşırtıcı, sınırlı-belirsiz, somut-soyut) , doku (pürüzlü-pürüzsüz, etkili-etkisiz, uyarıcı-sakin, sert-yumuşak, rahat-sıkıcı, kaba-ince) gibi faktörler; Leonhardt (1998) tarafından ifade edilen , oran (yükseklik-genişlik, açıklık-kapalılık, ışıklı- gölgeli), düzen, simetri, eğim, genişlik, derinlik, çevreyle uyum gibi faktörler; Lang (1987) tarafından ifade edilen, şekil, oran, ritm,, düzen, hiyerarşi, renk, zıtlık, algı, anlam gibi faktörler, estetik analizin altlığını oluşturmıştır.

Yapılan Literatür araştırması sonucunda, estetik analiz kavramının alt başlıkları oluşturulmuştur. Estetik Analiz Bileşenleri Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Estetik Analiz Bileşenleri

• Oran	• Ölçek	• Simetri	• Mekan Organizasyonu
• Renk	• Doku	• Algı	• Işık
• Biçim	• Denge	• Uyum	• Çizgisel Organizasyon
• Düzen	• Vurgu	• Zıtlık	• Derinlik
• Form	• Ritm	• Şekil	• Birlik

Alan çalışması kapsamında kiliseden camiye dönüştürülen yapıların, dönüşüm sürecindeki mimari değişimi elde edilen analiz bileşenleri bağlamında analiz edilmiştir.

3. Dini Yapı Dönüşüm Örnekleri

Tarihi süreçte toplumların siyasi, sosyal ve ekonomik boyuttaki değişimleri ve gelişimleri bağlamında dini yapı dönüşümleri gerçekleştirilmiştir. Dönüştürülen yapıların bir kısmı yeni işlevde kullanılmaya devam ederken, bir kısmı işlev değişikliği ve yapı dönüşümlerine maruz kalmış, bir kısmı ise kullanılamaz hale gelerek sürdürülebilirliğini kaybetmiştir. Çalışmanın bu bölümünde Balıkesir’de incelenen kilise-cami yapı dönüşüm örneklerinin sürdürülebilirliği; yapıların teknik, estetik ve fonksiyonel analizleri ile detaylandırılarak incelenmiştir. Yapı dönüşümlerinde, yapı gereksinimlerini karşılamak, yanlış yapı dönüşümleri yapmamak adına teknik, fonksiyonel ve estetik analizlerin yeri oldukça önemli olmuştur. Teknik analizlerde; yapının strüktür sistemi, aydınlatma-tesisat-akustik sistemleri, kullanıcı memnuniyeti gibi etkenler göz önünde bulundurulmuştur. Fonksiyonel analizlerde, kullanıcı gereksinimlerini karşılama, biçim-içerik, mekân organizasyonu, yapı-işlev uyumu, yapı bütünlüğü ve yapının sürdürülebilirliğini sağlamak gibi etkenler göz önünde bulundurulmuştur. Estetik analizlerde; renk, oran, denge, düzen, biçim, form, ölçek, doku, ritim, simetri, birlik, algı, zıtlık, uyum, şekil ve vurgu gibi faktörlere dayanılarak analizler yapılmıştır. Çalışma kapsamında incelenen Hagios İoannes Kilisesi’nin, Saatli Camii’ye dönüştürülmesine ve Hagios Georgios Kilisesi’nin, Çınarlı Camii’ye dönüştürülmesine ilişkin yapılara ait görseller Tablo 5’de yer almaktadır.

Tablo 5. Yapı Dönüşüm Örnekleri

YAPININ ADI	YAPIM TARİHİ	YAPI GÖRSELİ	
Hagios İoannes Kilisesi	1870		
Hagios Georgios Kilisesi	18. yy - 19.yy		

(<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/balikesir/gezilecekyer/saatli-kilise-camisi>, Kişisel Arşiv).

Hagios İoannes Kilise-Camii (Saatli Camii) Yapı Analizi Bulguları

Yapının Tarihçesi; Saban (2010) tarihli yüksek lisans tezinde, yapının 1870 yılında Balıkesir’in Ayvalık ilçesinde bulunan Rumlar tarafından Hagios İoannes Kilisesi olarak inşa edildiğinden bahsetmiştir. Yapının batı tarafında bulunan çan kulesinin, günümüzde saat kulesi olarak kullanılmasından dolayı yapıya saatli cami denildiği, yöre halkı ile yapılan sohbet esnasında belirtilmiştir. 1924 yılında yaşanan mübadeleden sonra bölgede Müslüman halkının artması, ibadet gereksinimleri ve etrafta başka cami olmaması dolayısıyla 1928 yılında camiye dönüştürülmüştür. 1944 yılında Ayvalık’ta meydana gelen deprem sonrasında kilisenin

çan kulesi yıkılmış, tamir edilerek üzerine saat yerleştirilmiş ve cami adını bu saatten almıştır. Saatli Camii 2000-2005 yılları arasında restorasyon geçirmiş, restorasyon geçirmesinin ardından, 2003 yılında Ayvalık'ta çıkan fırtına sonucunda caminin minaresi yıkılmış ve kubbenin güney kısmının yıkılmasına sebep olmuştur. Yapının kubbesinin, yeniden restore edilerek orijinal haline uygun hale getirildiği belirtilmiştir. Tablo 6'da yapıya dair bir envanter fişi sunulmuştur.

Tablo 6. Hagios İoannes Kilise-Camii (Saatli Camii) Yapı Envanter Fişi

Yapının Eski Adı	Hagios İoannes Kilisesi
Yapının Günümüzdeki Adı	Saatli Camii
Yapının Yapım Yılı	1870
Yapının Dönüştürme Tarihi	1928 Sonrası
Yapının Dönüştürülme Nedeni	Nüfus Mübadelesi (1924)
Yapının Plan Tipi	Üç Nefli Tek Apsisli Bazilikal Plan Tipi
Yapının Eski İşlevi	Kilise Mimarisi
Yapının Yeni İşlevi	Cami Mimarisi
Yapı Dönüşümünden Sonra Yapıya Yapılan Eklentiler	Caminin Güney cephesine; Mihrap ve Minber, Kuzeybatı köşesine Saat kulesi, Güneybatı köşesine Minare eklenmiştir. Yapının mimari bütünlüğü korunmuştur.
Yapının konumu	Fevzi Paşa Mahallesi, Cami Sokak, no:4 Ayvalık/Balıkesir

(Saban, 2010).

Yapının Teknik Analizi; Hagios İoannes Kilise-Cami, doğu batı doğrultusunda uzanan, zemin katı Bazilikal planlı, üst katı Yunan Haçı planlı, dikdörtgen ve dönüştürülmüş bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dikdörtgen yapı avlunun ortasında bulunan, yapının kuzeybatısında sonradan eklenen şadırvan ve güneybatısında iki şerefeli sonradan inşa edilen minare yer almıştır. Saban 2010 tarihli çalışmasında, minarenin 2003 yılında çıkan fırtınada yıkıldığından ve yeniden inşa edildiğinden bahsetmiştir. Camiye giriş, yapının batı cephesinden altı basamakla yükseltilerek yapılmıştır. Aynı zamanda, cami girişi kilisede Narteks bölümüne denk gelmektedir. Narteks bölümünde, girişin her iki tarafı kapatılarak pencereler oluşturulmuştur. Narteksin; kuzeyi çan kulesine çıkışı sağlayan, güneyi galeri katına çıkışı sağlayan dönel merdivenlerden oluşmuştur.

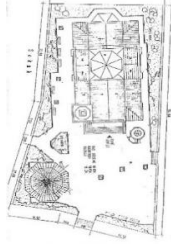
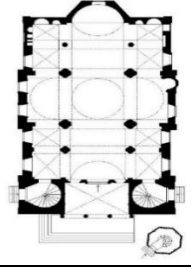
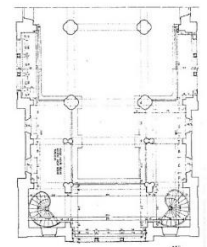
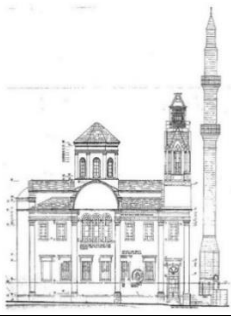
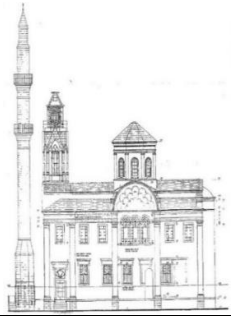
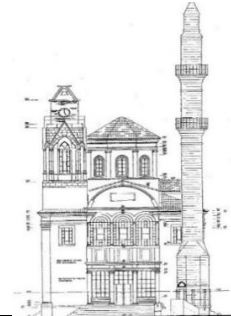
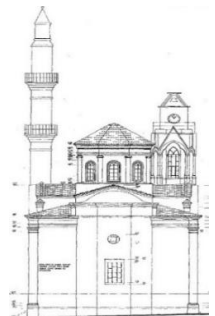
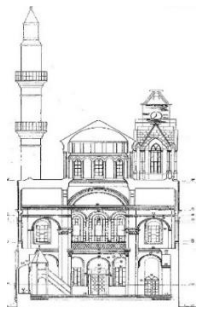
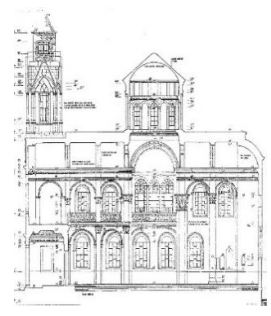
Naos, yani kilise ve camide ana ibadet alanı, zemin katta üç nefe ayrılmıştır. Nefler arası sütunlarla ayrılmıştır. Merkezde kubbeyi taşıyan sütunlar, diğerlerine oranla daha büyük yapılmıştır. Kilise yapısının plan düzenine bakıldığında, yapı içerisinde cephelerle birlikte bir simetri hâkim olduğu görülmektedir. Yapı dönüşümünden sonra da bu düzen bozulmamıştır. Yapının kuzey ve güney cepheleri birbirine karşı simetrik detaylar barındırmaktadır. Yapının kuzey cephesinde beş, güney cephesinde dört pencere vardır bunun nedeni güney cephesindeki pencerelerden bir tanesinin kapatılarak mihraba dönüştürülmesidir. Mihrabın, yapının klasik giriş kapısının tam karşısında değil de güney cephesinde olmasının nedeni, kilisenin inşa edilirken kible yönünün esas alınmamasıdır. Kible yönüne uygun olarak mihrap, güney cepheye yerleştirilmiştir.

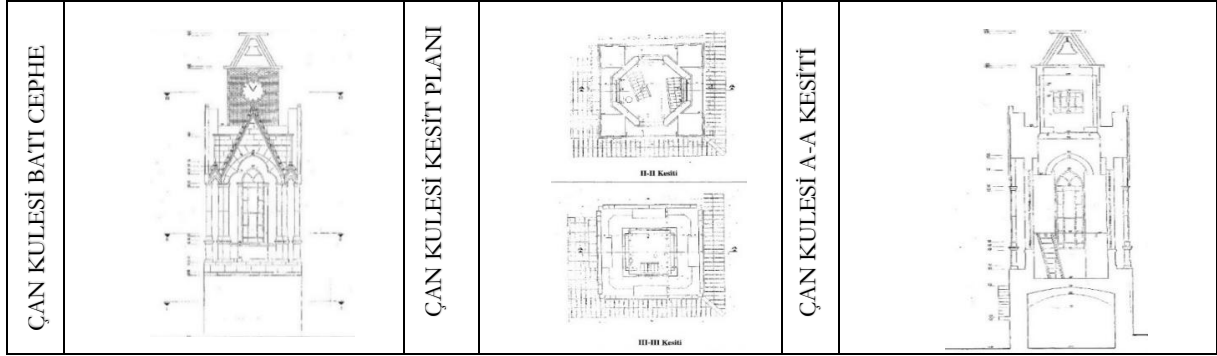
Galeri katında, haç kollarının bitiminde pencereler yapılmış, bu pencereler; zemin kat pencerelerinden farklı olarak yuvarlak kemerli ve üç eş pencere olarak büyük boyutlu yerleştirilmiştir. Yapının doğu cephesinde, girişin tam karşısında apsis bölümü yer almış, apsis duvarının alt kısmında dikdörtgen şekilli bir pencere, üst kısmında yuvarlak ve renkli bir pencere yapılmıştır. Kilise yapısının merkezinde, dört adet büyük boyutlu sütun yükselmiş ve sütunların taşıdığı sekiz kenarlı kubbe yer almaktadır. İç mekânda yapının kuzey cephesinde, çan kulesine çıkan merdivenlerin hemen yanına yapı dönüşümünden sonra kadınlar mahfili görevi gören bir alan eklenmiş, bu alan perde ile kapatılmıştır. Yapının iç mekânında olduğu kadar dış cephelerinde de simetri hâkim olmuştur. Batı cephesinde girişin hemen üzerinde; yuvarlak kemerli ve birbirine eş üçlü pencerelerin olduğu aynı zamanda kuzey ve güney cephelerde de aynı pencerelerden bulunduğu görülmektedir.

Yapının akustiğinin iyi olmaması ve yalıtım yapılmamış olması, kış aylarında caminin çok fazla kullanılmamasına neden olmuştur. Isıtma kaloriferlerle ve küçük ısıtıcılarla sağlanmıştır. Ayrıca yapının

akustiğinin iyi olmaması, kullanıcıların cami hocasının sesini net olarak duymamalarına etki ederken, bu durum yapının çok fazla kullanılmamasına neden olmuştur. Yapının kuzey cephesinde, merkezde kubbenin denk geldiği cephenin, galeri katı hizasında batı cephesinde üçlü yuvarlak kemerli pencerelerin olduğu, zemin kat hizasında iki eşit dikdörtgen pencerenin olduğu görülmektedir. Yine kuzey cephesinin doğu ve batı taraflarında, zemin kat hizasında ve galeri kat hizasında ikişer adet dikdörtgen pencere olduğu ve doğu tarafındaki pencerelerden zemin kat hizasından bir tanesinin kapatılarak günümüzde kullanılmadığı görülmektedir. Apsis, yapının doğu cephesinde, dışa taşkın ve üç cephe olarak; içten ise yuvarlak yarım daire şeklinde oluşturulmuştur. Yapının merkezinde yükselen sekiz kenarlı kubbenin her sekiz kenarının cephesinde yuvarlak kemerli dikdörtgen pencereler oluşturulmuştur. Yapının kuzey cephesinde bulunan çan kulesine, yuvarlak kemerli bir kapıdan girilebilmektedir. Kapının üst tarafında, galeri katı hizasında, dikdörtgen bir pencere olduğu görülmektedir. Yapıya dair plan, kesit ve görünüş detaylarına Tablo 7’de yer verilmiştir.

Tablo 7. Hagios İoannes Kilise-Camii (Saatli Camii) Plan-Kesit-Görünüş Detayları

VAZİYET PLANI		ZEMİN KAT PLANI		GALERİ KAT PLANI	
KUZUY CEPHE DETAYI		GÜNEY CEPHE DETAYI		BATI CEPHE DETAYI	
DOĞU CEPHE DETAYI		KUZUY-GÜNEY KESİT		DOĞU-BATI KESİT DETAYI	

(Saban, 2010, Gündoğmaz, 2003)

Genel olarak yapının teknik analizine baktığımızda; yapının ikonalarının (kilise dini inancını sembolize eden çizimler) üzerinin sıva ile kapatılması, yapıya mihrap, minber ve minare eklenmesi, bu eklemeler sırasında bazı pencerelerin kapatılması, yapının orijinal kimliğinin bozulmasına yol açmıştır. Yapının strüktür sisteminin sağlam olması dolayısıyla yapıya, gereksiz eklenti veya sağlamlaştırma yapılmamıştır. Aydınlatma için pencerelerin yeterli olması, yapı içerisine bolca doğal ışık alması, yapıya fazladan yapay aydınlatma ekleme durumunu da ortadan kaldırmıştır. Bunun dışında yapının karakteristik özelliklerine zarar verilmemiş, bölge halkının koruma bilincinin olması sayesinde yapı kültürü günümüze kadar korunmuş ve günümüzde de korunmaya devam etmiştir. Ancak zamanla yapı içerisinde, duvar, tavan ve sütunlarda döküntüler meydana gelmiş, pencereler hasar almış, çatı örtüsü hava şartlarından kaynaklı yıpranmış ve zamanla iç mekânda su sızıntılarına neden olmuştur. Dolayısıyla kullanıcılar ve kullanım açısından olumsuz sonuçlanmıştır.

Yapının Fonksiyonel Analizi; Dini yapı dönüşümlerinde, diğer yapı dönüşümlerine oranla iç mekân donatılarının kullanım açısından mekân içerisinde daha az olması, mevcut yapı işlevlendirmesinde kolaylık sağlamıştır. Hagios İoannes kilise-cami fonksiyonel analizi incelenmiştir. Yapıya dair fonksiyonel analiz detaylarına Tablo 8 de yer verilmiştir.

Tablo 8. Hagios İoannes Kilise-Camii (Saatli Camii) Fonksiyonel Analiz Detayları (Kişisel Arşiv)

DETAY	GÖRSEL	ANALİZ
KUBBE		Kilise yapısının üst örtüsünün tek kubbeli olması, Müslüman dini inancında da tek kubbenin birlik ve beraberliği sağlaması ve biçim-içerik uyumundan dolayı yapı dönüşümü olumlu sonuçlanmıştır. Bunun yanı sıra, yapının Kapalı Yunan Haçı planlı olması, kullanıcıların kubbe de haç kollarında başka bir dini inanca ait sembollerini görmeleri, ibadet esnasında olumsuz etkilenmelerine zemin hazırlamıştır.
İÇ MEKÂN		Yapının kiliseden Camiye dönüştürülmesi ile eski işlevde kilisenin üç nef ayrılması, nefler arasında paye ve sütunların olması, yeni işlevde camideki tek kubbe altına toplanma, birlik olma durumuna olumlu bir etki sağlasa da sütunların ibadet alanını bölmeleri, cemaat ve cami hocası arasında görsel iletişimin bozulmasına neden olmuştur. Bu durum, yapı bütünlüğü, kullanıcı memnuniyeti, yapı işlev uyumu ve kullanıcı-mekân açısından olumsuz sonuçlanmıştır.
YAPI BÖLÜMLERİ		Mevcut yapı camiye dönüştürüldükten sonra, kible yönüne uygun olarak, yapının güney cephesine mihrap ve minber eklenmiş ve yapı bütünlüğü bozulmuştur. Kullanıcı gereksinimleri karşılanmış ancak, mihrap ve minberin yerleştirildiği alan, ortada bulunan sütunlar dolayısıyla bu durum mekân organizasyonu açısından olumsuz sonuçlanmıştır.

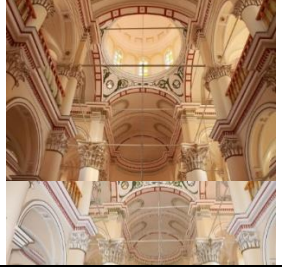
YAPI BÜTÜNLÜĞÜ		Yapının eski işlevinin kilise olması, kilise yapılarının doğu-batı doğrultusunda uzanması, cami mimarisinde kible yönünün temel alınması dolayısıyla, saatli cami de alışılmış cami düzeni oluşturulamamıştır. Mihrap güney cephede bir pencere açıklığı kapatılarak yapılmıştır. Bu durum, yapı bütünlüğü açısından olumsuz sonuçlanmıştır. Yapının genel hatlarına (süsleme detayları, sütun başlık ve gövdeleri vs.) zarar verilmeden korunması, yapının sürdürülebilirliği açısından olumlu sonuçlanmıştır. Ancak, yapının duvarlarındaki ikonaların boyanması ile yapı orijinalliği ve yapı bütünlüğü bozulmuştur.
YAPI SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ		Yapının restorasyon geçirmesi ile onarımları tamamlanmış, eklentiler yapılmıştır. Ancak günümüzde hava koşulları, çevresel etkenler dolayısıyla yapının çatı elemanlarının hasar alması ile çatıda akmalar oluşmuş, duvarlar nem ve rutubetten dolayı dökülmeye başlamış, pencerelerde yer yer kırıklar oluşmuştur. Kullanıcılar bu durumdan rahatsız olduklarını, camiye çok fazla kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Bu durum hem kullanıcı memnuniyeti açısından hem de yapının sürdürülebilirliği açısından olumsuz sonuçlanmıştır.

Saatli caminin genel fonksiyonel analizine baktığımızda; yapının dönüşüm öncesi ve sonrasında çok fazla değişikliğe maruz kalmadan kullanıcı gereksinimlerinin karşılanması, mekân kimliğinin korunması ve yapı sürdürülebilirliği açısından olumlu etki sağlamıştır. Yapı içerisinde daha önce teknik analizde de bahsedildiği gibi sadece ikonaların üzeri kapatılmıştır. Yapının apsis çıkıntısına, kible temel alınmadan yapılması dolayısıyla mihrap yerleştirilememiş, mihrap güney cepheye bir pencere açıklığı kapatılarak yerleştirilmiş batı tarafına da minber eklenmiştir. Sonradan eklenen bir diğer bölüm yapıdan bağımsız olarak inşa edilen iki şerefeli minare olmuştur.

Yapının Estetik Analizi; Kilise yapısı genel olarak sade ve gösterişten uzak bir yapıda inşa edilmiştir. Bu durumun bölge halkının inancı açısından olumlu sonuçlandığı düşünülmüştür. Yapı estetik olarak bir düzen içerisinde oluşturulmuş ancak yapı dönüşümünden sonra ikonalarının boyanarak kapatılmış olması yapının orijinal kimliğine zarar vermiştir. Yapının en çok dikkat çeken ögesini, çan kulesi oluşturmaktadır. Ayrıca yapının, bölgede bulunan en yüksek yapılardan biri olduğu saptanmıştır. Yapıya dair estetik analiz detaylarına Tablo 9'da yer verilmiştir.

Tablo 9. Hagios Ioannes Kilise-Camii (Saatli Camii) Estetik Analiz Detayları

DETAY	GÖRSEL	ANALİZ
ÜST ÖRTÜ		Yapı, çevre yapılara oranla oldukça yüksek inşa edilmiş ve bu durum yapıyı biçim olarak öne çıkarmıştır. Yapının üst örtüsünden bağımsız olarak yükselen sekiz kenarlı kubbesi, kuzey, güney, doğu ve batı cephelerinde farklı yüksekliklerdeki kırma kiremit çatısı ile yapı kendi içerisinde bir denge ve simetri oluşturmuştur. Yapının kuzey ve güney cephelerine uzanan haç kolları yapıya hareketlilik kazandırmıştır.
DIŞ CEPHE		Yapının dış cephesi, bölgeye uyum sağlayacak düzeyde, süslemeden uzak, sade ama bir okadar da gösterişli olarak yapılmıştır. Yapının dış cephelerde hareketliliği, haç kollarının çıkıntıları, saat kulesinin biçimsel yapısı ve farklı boyut ve şekildeki pencereler ile sağlanmıştır. Ayrıca yapının iç ve dış cephelerde kuzey ve güney cephelerinin simetrik olması yapıda genel bir bütünlük sağlamıştır. Cephelerdeki üçlü yuvarlak kemerli pencereler, yapıya hareketlilik kazandırmıştır.

PENCERELER		Yapının pencereleri, geometrik şekillerle bölünmüş, içleri kısmen renkli, kısmen şeffaf camlarla doldurulmuştur. Yapı içerisinde, renkli ve şeffaf camlardan sızan ışık ile sıcak bir ortam oluşturulmuş, şeffaf ve renkli camlar belirli bir denge ve ritim oluşturmuştur. Bu durum yapı içerisinde biçim-içerik açısından olumlu etki sağlamıştır. Cephelerde pencerelerle simetri yakalanmıştır.
KUBBE		İç mekânda sekiz kasnaklı dört sütun üzerinde yükselen kubbe ve her bir kenarına belirli aralıklarla dengeli bir şekilde yerleştirilen farklı boyutlardaki yuvarlak kemerli pencereler, üst örtüde olduğu kadar iç mekânda da bir ahenk ve denge oluşturmuştur. Pencerelerinden içeri sızan doğal ışık ile yapının üst örtüsündeki renklerin, birbiri ile uyumu, renkli camlardan içeri sızan ışığın kırılması ile yapıda sıcak bir ortam oluşturulmuş, estetik algı da olumlu etki yaratmıştır.
KEMER VE TONOZLAR		Yapı içerisinde çoğunlukla kemer ve tonozlarda simetrik bir düzen içerisinde yapılan bordürler, yapıya estetik bir görünüm kazandırmıştır. Ancak yapının zamanla doğal veya yapay etkenler kaynaklı yıpranması, duvarların ve kemerlerin döküntü yapması, pencerelerde kırılmaların olması, nem ve rutubet olması iç mekânda estetik açıdan olumsuz etki yaratmış bu durum kullanıcıları olumsuz etkilemiştir.
İÇ MEKÂN		Yapı içerisindeki süslemelerin belirli bir ritimde devam etmesi, renklerin birbiri ile uyumu, bazı renklerin tüm yapıyı dengeli bir şekilde çevrelemesi ile oluşturulan çerçevenin vurgusu, yapıyı estetik açıdan olumlu etkilemiştir. Yapının düz beyaz renkte bırakılması, her ne kadar ikonaların üzerinin kapatılması ile orijinalliğini bozsa da, yapının bütünüyle sade olması, eklentilerin de sade olması ile bütünlük kazanmıştır. Ayrıca yapı içerisindeki detayların net algılanmasında etkili olmuştur.

(Balıkesir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Kişisel Arşiv).

Cami yapısının iç mekân estetik analizine baktığımızda; süslemelerin az olduğu, mekânın yapı yüksekliğinden kaynaklı ferah bir yapıda olduğu, sütun başlıklarının altın yaldızla kaplandığı dikkat çekmektedir. Kemerlerin iç yüzeylerinde çiçek motifli kabartmalar dikkat çekmektedir. Kubbe etrafını kırmızı beyaz dikdörtgen-kare şekilli çerçeve kaplamıştır. Kilise yapısının camiye dönüştürülmesinden sonra kubbe tonozuna Arapça yazıların olduğu madalyonlar eklenmiştir. Ancak zaman içerisinde çatının hasar alması ile duvarlarda nem ve rutubet oluşmuş, duvar boyası dökülme yapmış bu durum yapı için estetik açıdan olumsuz etki bırakmıştır.

Hagios Georgios Kilise-Camii (Çınarlı Camii) Yapı Analizi Bulguları

Yapının Tarihçesi; Balıkesir ili Ayvalık'ta merkezi bir konuma sahip olan Hagios Georgios kilisesi, Saban (2010)'ın yüksek lisans tezinde bahsettiği üzere, Papaz İkonos'un ölümünden kısa bir süre sonra tamamlanmıştır. Hagios Georgios Kilisesi yöre halkının anlatımına göre, bahçesinde bulunan çınar ağacından dolayı kilise camiye dönüştürüldükten sonra Çınarlı cami adını almıştır. Yapının bulunduğu bölgede cami olmaması, dönüştürülmesinde etkili olmuştur. 1923 yılında Yunanistan ile Türkiye arasında olan Nüfus Mübadelesinden sonra bölgede Türklerin yoğunluğu artmış, var olan ibadet yerleri, ihtiyaca uygun olarak dönüştürülmüştür. Dönüştürülen yapılardan birini, Hagios Georgios Kilisesi oluşturmaktadır. Kiliseye dönüştürüldükten sonra mihrap, minber ve minare eklenmiştir. 1952 yılında caminin kuzeybatı tarafına eklenen minarenin kaidesinde bulunan yazıta göre, Karaağaçlı Mustafa Geniş tarafından, minarenin yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Yine minare kaidesindeki yazıta göre, 2003 yılında meydana gelen fırtına da minare yıkılmış, Karaağaçlı Mustafa Geniş'in damadı Ahmet Karakaş tarafından yeniden yaptırıldığı belirtilmiştir. Gündoğmaz (2003), günümüzde Çınarlı Cami adı ile bilinen yapının, 2000-2005 yılları arasında Restorasyon geçirdiğini, yapının zemin ve üst örtüsünde sağlamlaştırma yapıldığını, cephe

ve taşıyıcılarındaki hasarların giderilerek iç mekân boyalarının yenilendiğini söylemiştir. Tablo 10'da yapıya dair bir envanter fişi sunulmuştur.

Tablo 10. Hagios Georgios Kilise-Camii (Çınarlı Camii) Yapı Envanter Fişi

Yapının Eski Adı	Hagios Georgios Kilisesi
Yapının Günümüzdeki Adı	Çınarlı Camii
Yapının Yapım Yılı	18. Yüzyıl sonu - 19. Yüzyıl başı
Yapının Dönüştürme Tarihi	1924 sonrası
Yapının Dönüştürülme Nedeni	Nüfus Mübadelesi (1924)
Yapının Plan Tipi	Üç Nefli Üç Apsisli Bazilikal Plan Tipi
Yapının Eski İşlevi	Kilise Mimarisi
Yapının Yeni İşlevi	Cami Mimarisi
Yapı Dönüşümünden Sonra Yapıya Yapılan Eklentiler	Caminin Güney Cephesine, Mihrap ve Minber, Kuzey Cephesine, Müezzîn Mahfili, Kuzeybatı Köşesine Minare eklenmiştir. Yapının mimari bütünlüğü korunmuştur.
Yapının konumu	Hamdibey Mahallesi, Alibey Caddesi, 1. Sokak Ayvalık/Balıkesir

(Saban, (2010).

Yapının Teknik Analizi; Hagios Georgios kilise-cami, zemin kat bakımından bazilikal planlı, üst kat ve kubbe örtüsü bakımından Kapalı Yunan Haçı planlı dönüştürülmüş yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dikdörtgen planlı kilise yapısı, klasik kilise yapılarında olduğu gibi doğu-batı doğrultusunda genişlemiştir. Dikdörtgen avlunun merkezinde yer alan yapının, güneybatı köşesinde şadırvan, kuzeybatı köşesinde iki şerefeli minare ve kuzeyinde avluya girişi sağlayan bir bahçe kapısı olduğu görülmektedir. Çınarlı Camii ve Saatli Camii yapılarının plan düzeni açısından bazı benzerlikler gösterdiği inceleme esnasında fark edilmiştir. Çınarlı Camii'nin giriş kapısı batı cephesinden, yedi basamaklı yarı düz yarı yuvarlak merdiven ile sağlanmıştır. Yapıya, kuzey cepheden de bir kapı ile girişin sağlandığı ancak günümüzde bu kapının çok fazla kullanılmadığı kullanıcılarla yapılan sözlü görüşmelerde belirtilmiştir.

Kilisede, batı cephe girişinden narteks bölümüne geçiş sağlandığında girişin her iki tarafındaki koridorlarda birer kapı ile kapalı tutulan, galeri katına çıkışı sağlayan merdivenlerin yer aldığı görülmektedir. Narteks bölümünden ana ibadet mekânına yani naosa girişi sağlayan üç ayrı kapının olduğu, kapılar arasında dikdörtgen pencerelerin yer aldığı ancak günümüzde sadece kuzey cepheye yakın olan kapının kullanıldığı diğerlerinin kapalı tutulduğu inceleme esnasında fark edilmiştir.

Naosun üç nef ayrıldığı, ortadaki nefin diğer iki nef göre daha yüksek ve geniş tutulduğu, nefler arasında girişten doğu cephesine sırası ile bir sütun iki paye bir sütun şeklinde ayrıldığı görülmektedir. Çınarlı Camii, Saatli Cami'de olduğu gibi, giriş eksenine göre kuzey ve güney cephelerde simetri oluşturmuştur. Kuzey ve güney cephelerinde, girişten itibaren sırasıyla; zemin kat hizasında ikişer adet pencere olduğu, ortaya yani haç kollarının bulunduğu duvara gelindiğinde, kuzey cephesinde günümüzde kapalı tutulan kapının yer aldığı orta alan, güney cephesinde yine bir kapının olduğu ancak yapı dönüşümünden sonra kapının kapatılarak mihrabın yerleştirildiği görülmektedir. Devamında, her iki cephede de ikişer adet pencerenin olduğu görülmektedir. Yine kuzey ve güney cephesinin galeri kat hizasında, üçer adet pencerenin olduğu, orta kısımda kuzey ve güneyde kapalı tutulan kapıların üzerine denk gelecek şekilde ortada yuvarlak kemerli bir pencere ve bu pencerenin iki yanında ondan daha kısa yuvarlak kemerli pencerelerin olduğu görülmektedir. Bu üçlü pencerenin üst kısımlarına yonca yaprağına benzer şekilde daha küçük pencereler yerleştirilmiştir. Her iki cephede de ikişer adet pencere ile cepheler sonlandırılmıştır.

Yapı akustiğinin Saatli Cami'de olduğu gibi yankı oluşturmaması, kullanıcılar açısından olumsuz sonuçlanmasına neden olmuştur. Isıtmanın elektrikli ısıtıcılarla sağlandığı ancak yeterli olmadığı inceleme esnasında kullanıcılarla yapılan sözlü görüşmede dile getirilmiştir. Yapının batı cephesinin, zemin kat hizasında revaklı sistem oluşturduğu, galeri katı hizasında kuzey ve güney cephenin haç kollarında olduğu gibi, ortada uzun yuvarlak kemerli, sağ ve solunda ondan daha kısa yuvarlak kemerli üçlü pencerelerden oluştuğu görülmektedir. Devamında, batı cephesinin kuzey ve güney tarafında ikişer adet pencere ve pencerelerin yanlarında iki adet sütünce olduğu görülmektedir. Batı cephede, galeri katına çıkışı sağlayan

merdivenlerin üzeri kırma çatı ile örtülmüş, kuzey ve güney cephelerde de bu durum tekrarlanmıştır. Yapıya cephelerden bakıldığında kubbenin daha yüksek olduğu, ayrı bir kubbe ile kapatıldığı görülmektedir. Yapının doğu cephesi, diğer cephelere oranla daha sade tutulmuştur. Doğü cephesinde bulunan apsis duvarı dışardan üç cephe olacak şekilde yapılmış, ortada bulunan apsis cephesi diğerlerine göre daha fazla çıkıntı yapmıştır. Aynı zamanda bu cephelerin galeri katı hizasında, birer adet toplam üç tane yuvarlak küçük pencere açıklığı bırakılmış, pencere içleri geometrik olarak bölümlenmiştir. Ortada bulunan pencerenin üzerine, diğerlerinden farklı olarak kabartmalı haç işareti eklenmiştir. Yapının iç mekânda doğu cephesi, dış cephesinden farklı olarak ikonostasis (naos bölümünü bemadan ayıran ikonalarla süslü bölme) ile hareketlendirilmiştir. Naosun merkezinde payeler üzerinde yükselen sekiz kasnaklı bir kubbe olduğu görülmektedir. Haç kollarının örttüğü bölümler beşik tonozla, diğer bölümler çapraz tonozla örtülmüştür. Yapıya dair plan, kesit ve görünüş detaylarına Tablo 11'de yer verilmiştir.

Tablo 11. Hagios Georgios Kilise-Camii (Çınarlı Camii) Plan-Kesit-Görünüş Detayları

VAZİYET PLANI		ASMA KAT PLANI		ZEMİN KAT PLANI	
KUZEY CEPHE DETAYI		GÜNEY CEPHE DETAYI		BATI CEPHE DETAYI	
A-A KESİT DETAYI		B-B KESİT DETAYI		DOĞU CEPHE DETAYI	

(Balıkesir Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)

Genel olarak yapının teknik analizine baktığımızda; yapının genel hatlarıyla korunduğu, güney cepheye mihrap ve minber eklendiği, yapının doğu cephesinde kuzey cephe tarafındaki apsis hücrelerinin günümüzde kadınlar mahfili olarak kullanıldığı, yapının kuzeybatı köşesine minare eklendiği görülmektedir. İç mekânda ikonalar ve süslemeler sıva ile kapatılmış bu durum yapı bütünlüğüne ve orijinal kimliğine zarar vermiş ancak yapının bema bölümündeki ikonostasis duvarına dokunulmamıştır. Yapının strüktür sisteminin sağlam olması, kullanıcıya güven vermesi ve işlevsel açısından uygun olması, yapının yeniden kullanılabilir olmasına olanak sağlamıştır. Ancak zamanla çevresel etmenlerinde etkisiyle yapı içerisinde duvar ve sütunlarda yıpranmalar ve döküntüler oluşmuştur. Kullanıcılar ile yapılan sözlü görüşmelerde, yapının kış aylarında ısıtmasının yeterli olmamasından dolayı çok fazla kullanılmadığı, yazın da ara ara kullanıldığı belirtilmiştir. Yapının ikonostasisinde alçı, ahşap ve mermer kullanılmıştır.

Yapının Fonksiyonel Analizi; Dönüştürülen yapıların fonksiyonel analiz değerlendirmelerinde; işlevin yapıya uygunluğu, yapının işleve uygunluğu, işlev ve yapının çevreye olan uygunluğu gibi etkenler

analiz edilmektedir. Hagios Georgios (Çınarlı Camii) kilise-cami fonksiyonel analizi incelenmiştir. Yapıya dair fonksiyonel analiz detaylarına Tablo 12’ de yer verilmiştir.

Tablo 12. Hagios Georgios Kilise-Camii (Çınarlı Camii) Fonksiyonel Analiz Detayları (Kişisel Arşiv)

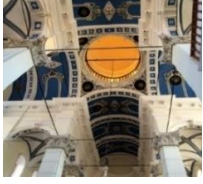
DETAY	GÖRSEL	ANALİZ
KUBBE		Müslüman dini inancında tek kubbe altında toplanmak, birlik ve bütünlük anlamında sembol niteliği taşımaktadır. Kilise yapısının tek kubbeli oluşu, dini yapı dönüşümünde olumlu sonuçlanmış olsa da, yapının Kapalı Yunan Haçı planlı olması, haç kollarının kubbeyi ortalaması, haç kollarının ikonalarla ve sembollerle kaplı olması dolayısıyla ibadet esnasında kullanıcıların bu durumdan olumsuz etkilenebileceği düşüncesi oluşmaktadır.
İÇ MEKÂN		Yapının kiliseden camiye dönüştürülmesi ile eski işlevde kilisenin üç nef ayrılması, nefler arasında paye ve sütunların yoğunlukta olması, yeni işlevde camideki tek kubbe altına toplanma, birlik olma durumuna olumlu bir etki sağlasa da sütunların ibadet alanını bölmesi, cemaat ve cami hocası arasında görsel iletişimin bozulmasına neden olmuştur. Bu durum, iç mekânda yapı bütünlüğü, kullanıcı memnuniyeti, yapı işlev uyumu, kullanıcı-mekân açısından olumsuz sonuçlanmıştır.
YAPI BÖLÜMLERİ		Kiliselerin inşa edilirken doğu-batı doğrultusunda genişlemesi, camilerin inşa edilirken kible yönünün temel alınması dolayısıyla yapı dönüşümü gerçekleştikten sonra, mihrap ve minber yapının güney cephesine eklenmiştir. Mihrabın eklenmesi için, güney cephede bir kapı açıklığı kapatılmış ve mihrabın yanına minber eklenmiştir. Yapı dönüşümünden sonra eklenen bölümlerle orijinal yapı bütünlüğünü bozulmuş, eklenen minber bazı bölümlerin rahat kullanılabilmesine ve bölümler arası geçişlere engel olmuştur. Bu durum kullanıcıları olumsuz etkilemiştir.
YAPI BÜTÜNLÜĞÜ		Kilise yapısının dönüştürülmesinin üzerine mihrap güney cephede bir pencere açıklığı kapatılarak yapılmıştır. Bu durum, yapı bütünlüğüne ve orijinal yapı kimliğine zarar vermiştir. Bunun yanı sıra yapı bütünlüğü için önemli bir faktör olan ikonostasis duvarı günümüze kadar gelebilmiş ve kullanıcılar tarafından korunmuştur. Ancak, yapının duvarlarındaki ikonaların boyanması ile yapı bütünlüğü kısmen de olsa zarar görmüştür. Yapının merkezinde bulunan sütunlar, yapının mevcut işlevsel bütünlüğünde bozulmalara neden olmuştur.
YAPI SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ		Dini yapı dönüşümlerinde, yapılar genellikle eklenti ve çıkarmalarla değişikliğe uğrayarak, orijinal yapı kimliklerinden uzaklaşmaktadır. Yapıların, karakteristik kimliklerinin sürdürülebilirliği açısından, çok fazla hasar almadan, değişikliğe uğramadan dönüştürülmesi gerekmektedir. Hagios Georgios kilisesinin yapı dönüşümü ve geçirdiği restorasyon çalışmalarından sonra yapı, orijinal kimliğinden oldukça uzaklaşmıştır. Yapıya uygulanan sağlamlaştırma çalışmaları yeterli olmamış, günümüzde yapının çok fazla kullanılmaması ve çevresel etkenlerden kaynaklı olarak yapının iç ve dış mekânda fiziksel hasar alması dolayısıyla yapı sürdürülebilirliği olumsuz etkilenmiştir.

Çınarlı Caminin genel fonksiyonel analizine baktığımızda; yapının süslemelerinin fazla olması, ancak yapının genel hatlarıyla fazla karmaşık olmaması, yapı bölümlendirmesinde ve kullanımında etkili olmuştur. Yapı dönüşümünde yapının fazla tahribat almamasına dikkat edilmiş, iç mekândaki ikonaların üzeri sıva ile kapatılmış, bema bölümünde bulunan ikonostasis duvarının hiçbir ayrıntısının kapatılmaması çok fazla turistlerin ilgisini çekmiştir. Yapının yüksekliği ve pencerelerin yoğunluğu yapıya ferahlık kazandırmıştır. Yapının dikdörtgen formda olması, dolaşım açısından olumsuz sonuçlanmamıştır.

Yapının Estetik Analizi; Kilise yapısı genel anlamda estetik açıdan oldukça sade olmasına karşın, iç mekânda bema bölümü ile naosu ayıran ikonostasis duvarı günümüze kadar gelebilmiş en gösterişli ikonalarla süslü duvarlardan birini oluşturmuştur. Cephele sade olmasına karşın pencerelerle

hareketlendirilmiş, iç mekânda mavi rengi hâkim olmuştur. Yapıya dair estetik analiz detaylarına Tablo 13'de yer verilmiştir.

Tablo 13. Hagios Georgios Kilise-Camii (Çınarlı Camii) Estetik Analiz Detayları

DETAY	GÖRSEL	ANALİZ
ÜST ÖRTÜ		Kilise yapısının çevre yapılara oranla daha yüksek yapıda inşa edilmiş olması, üst örtüden bağımsız olarak yükselen sekiz kasnaklı kubbe ile farklı kotlarda yükseltilecek kırma çatılar yapıyı daha gösterişli bir hale getirmiştir. Yapının cephelere uzanan haç kolları, üst örtü ve cephelerde bağlantı oluşturarak yapıya bütünlük kazandırmıştır.
DIŞ CEPHE		Yapının dış cepheleri, iç mekana oranla sade tutulmuştur. Kuzey ve güney cepheleri birbirine simetrik yapılmış, batı cephesinin galeri kat hizasındaki pencerelerle kuzey ve güney cephedeki pencereler ile simetri yakalanmıştır. Haç kollarının dış cephelerde taşkınlik yapması, cephelerdeki sütunlar ve yuvarklak kemerli üçlü pencerelerle yapının dış cephelerinde hareketlilik sağlanmıştır. Yapının doğu cephesinde galeri kat hizasındaki haç kabartması ile, apsis duvarının dışa taşkınliğı hareketlilik sağlamıştır. Yapının sade ama bir okadar da gösterişli olması, cephelerde simetrisinin yakalanması dış mekân estetik analizinde olumlu sonuçlanmıştır.
PENCERELER		Yapının pencerelerinin belirli bir oranda, belirli aralıklarla devam etmesi ve farklı boyutlarda olması, cephelerde uyum ve düzen sağlamıştır. Aynı zamanda mekânı aydınlık ve ferah gösterebilecek büyüklükte ve çoğunlukta olması, yapının kullanıcıları açısından olumlu sonuçlanmıştır. Ayrıca, pencere boşluklarının kısmen şeffaf kısmen renkli camlarla doldurulması, yapı içerisine yansıyan ışığın, iç mekân renkleri ile karışarak estetik bir görüntü oluşturmaya olanak sağlamıştır.
KUBBE		Yapının sütun-kemer-kubbe uyumu, kubbe içerisindeki süsleme detaylarının renklerle orantılı bir düzen oluşturmaya, süslemelerin belirli aralıklarla yapının başka bölümlerinde de devam etmesi, kubbenin ışılandırma ile farklı renkte tutularak belirgin öge konumuna getirilmesi, aynı zamanda müslüman dini inancındaki tek kubbe altında birlik ve beraberlik içinde toplanma duygusunu öne çıkarması ile yapı bütünlüğü sağlanmıştır. Yapı içerisinde haç kollarının mekana dağılması, mekân içerisinde hareketlilik sağlamıştır.
KEMER VE TONOZLAR		Yapı içerisinde kemer, kubbe ve tonozlarda çeşitli sembollerin belirli bir ritimde devam etmesi, bu sembollerin birbiri ile uyumu iç mekânda bir bütünlük, denge ve düzen sağlamıştır. Birbirleri ile zıt renklerin kullanılması ile kontrast bir renk dağılımı oluşturulmuş, mekânın farklı algılanması sağlanmıştır. Mekân içinde, sembol ve şekillerin belirli aralıklarla devam etmesi, yapıyı çevrelemesi, yapının tüm bölümlerinde bu düzenin devam etmesi, yapı içinde birlik ve bütünlük sağlamıştır.
İÇ MEKÂN		Yapının ikonostasis duvarı, form-biçim ve süsleme olarak diğer duvarlardan farklı olarak yapılmıştır. Bu farklılık dolayısıyla yapıya girişte ilk dikkat çeken öge konumunda olmuştur. Yapının iç mekânının genel olarak sade olması, ikonostasis duvarını öne çıkarmıştır. İkonostasis duvarındaki süslemelerin orantılı bir şekilde tekrarlanması, renklerin birbiri ile ve mekân ile uyumlu olması, kullanıcı-mekân ilişkisinde olumlu sonuçlanmıştır. Renkler ve süslemelerle yapı içerisinde bütünlük sağlanmıştır.

(Değerlier, 2017, Doğan, 2012, Kişisel Arşiv)

Yapının iç mekân estetik analizine baktığımızda; dış cephelerin sade olmasının yanı sıra hareketlilik pencerelerle ve haç kollarının çıkıntıları ile sağlanmıştır. İç mekânda cephelerin sade olması, ikonostasis duvarının öne çıkmasında etkili olmuştur. Bu duvar günümüzde kullanılmadığı halde, yıkılmamış veya üzeri kapatılmamıştır. Bölge halkının bu tür dini yapılar üzerinde duyarlı olması ve kullanıcılarda koruma bilincinin olması, yapıların karakteristik izlerinin yok olup gitmesine engel olmuştur. Yapı genel anlamda

estetik açıdan birbirini tamamlayana renklerle ve desenlerle süslenmiş ancak çevresel ve doğal etkenlerden kaynaklı olarak zamanla duvarlarında deformeler oluşmuş ve bu durum yapının daha az kullanılmasına sebebiyet vermiştir.

4. Bulgular

Yapılan analizler doğrultusunda; Saatli Camii ve Çınarlı Camii yapı dönüşümü sürecinde çok fazla müdahaleye maruz kalmamış ve yapı bütünlüğü korunmuştur ancak yapıların çevresel etkiler sonucunda günümüzde fonksiyonel ve teknik açıdan yetersiz kalabileceği durumlar meydana gelmiştir. Bu durum estetik analizi de olumsuz yönde etkilemiştir.

İncelenen; Balıkesir Saatli Camii, Balıkesir Çınarlı Camii yapılarının Teknik, Estetik ve Fonksiyonel Analizleri yapılmış ve Tablo 14-15-16-17 de yapılara dair analizlere yer verilmiştir. Tabloda kullanılan madde işareti, analiz bileşenlerinin camide uygun ve doğru bir biçimde karşılık bulduğunun göstergesidir. Tablo 17’de camilerin teknik, fonksiyonel ve estetik analizlerine ilişkin karşılaştırmalar verilmiştir. Analizlerde, her iki camide de karşılık bulmayan bileşenlere tabloda yer verilmemiştir.

Tablo 14. Camilerin Teknik Analiz Tablosu

YAPILAR	TEKNİK ANALİZ					
	Strüktür Sistemi	Akustik Sistemi	Aydınlatma Sistemi	Tesisat Sistemi	Isıtma Sistemi	Kullanıcı Memnuniyeti
Saatli Camii	✓		✓	✓		
Çınarlı Camii	✓		✓	✓		

Tablo 15. Camilerin Fonksiyonel Analiz Tablosu

YAPILAR	FONKSİYONEL ANALİZ								
	Mihrap	Minber	Minare	Sahn (Harim)	Kubbe	Şadırvan	Son Cemaat Yeri	Kadınlar Mahfili	Müezzin Mahfili
Saatli Camii	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
Çınarlı Camii	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	

Tablo 16. Camilerin Estetik Analiz Tablosu

YAPILAR	ESTETİK ANALİZ							
	Simetri	Bütünlük	Renk	Doku	Form	Konfor	Biçim - İçerik	Ölçek
Saatli Camii	✓		✓	✓	✓			✓
Çınarlı Camii	✓		✓	✓	✓			✓

Tablo 17. Camilerin Teknik, Fonksiyonel ve Estetik Analiz Karşılaştırma Tablosu

	TEKNİK ANALİZ			FONKSİYONEL ANALİZ								ESTETİK ANALİZ				
	Strüktür Sistemi	Aydınlatma	Tesisat	Mihrap	Minber	Minare	Harim	Kubbe	Şadırvan	Son Cemaat Yeri	Kadınlar Mahfili	Simetri	Renk	Doku	Form	Ölçek
Saatli Camii	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Çınarlı Camii	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓

Çalışma kapsamında incelenen Çınarlı Camii ve Saatli Camii’nin, bölgede yaşanan nüfus mübadelesi sonucunda kullanıcılarını kaybetmeleri, yapıların dönüştürülmesine zemin hazırlamıştır. Saatli Camii ve Çınarlı Camii dini yapı dönüşüm örnekleri, analiz bileşenlerine uygun olarak incelenmiş, olumlu ve olumsuz sonuçlar değerlendirilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda; dini yapı dönüşümünde, başarılı

örneklerden oldukları görülmüştür. 19. yy kiliseleri arasında; fazla tahribat almadan, orijinal kimliği korunarak dönüştürülen Saatli Camii ve Çınarlı Cami'ne mihrap, minare, minber ve şadırvan dışında gereksiz eklentilerden kaçınılmıştır. İbadet ve inanca uygun olarak oluşturulan bölümler için ufak çaplı değişiklikler yapılmış, gereksiz müdahaleden kaçınılmıştır. Her ne kadar bölümlendirme veya eklenti az olsa da, restorasyon sürecinde yapının orijinal kimliğine zarar veren bazı müdahalelerde bulunulmuş, ikonalarının üzeri kapatılmıştır. Teknik analiz kapsamında; her iki camide de akustik ve ısıtma problemlerinin yaşandığı görülmektedir. Fonksiyonel analiz kapsamında; her iki camide de, yapı elemanlarının cami işlevine hizmet ettiği görülmüştür. Çınarlı Cami'de son cemaat mahallinin bulunmadığı ve bu işlevin yerine getirilmediği tespit edilmiştir. Estetik analiz kapsamında; her iki camide de simetri, renk, doku, form ve ölçek bileşenlerinin yapıda karşılık bulduğu görülmüştür. Bütünlük, konfor ve biçim bileşenlerinin ise camilerde karşılık bulmadığı görülmüştür.

5. Sonuç

Yapı dönüşümleri, kültürel değerlerin sürekliliği açısından; bir amaç olarak değil sürekliliğin devamı için bir araç olduğu düşünülerek gerçekleştirilmelidir. Bu durumda, ekonomik çıkarlar elde etmek bir kenara bırakılmalı, yapı üzerinde işlev değişikliğine dayalı restorasyon uygulaması yapılmadan önce var olan rölöve ve restitüsyon projeleri incelenmeli ve yapıya uygun işlev seçilmelidir. Ayrıca yeni işlev verilmeden önce; yapının, çevre ve toplumla olan ilişkisine, verilecek olan yeni işlevin, çevre ile uyumuna bakılmalıdır. Yapıya herhangi bir müdahale yapılmadan önce belirtilen etkenlerin göz önünde bulundurulması, yapının büyük oranda tahribat almasına engel olacaktır.

Çalışmada, Saatli Kilise Camii, Çınarlı Camii Camii kilise-cami yapı dönüşümlerinin sosyo-kültürel araştırmaları ile elde edilen verilere dayanarak yapıların dönüşüm öncesi ve sonrası analizleri yapılmıştır. Böylece dini yapıların dönemin koşulları doğrultusunda, dönüştürülme sürecinin ve bu dönüşümler sonucunda dönüştürülen yapılardaki yapı bileşenlerinin, işlev karşılıklarının, fonksiyonel, teknik ve estetik açıdan olumlu veya olumsuz etkileri incelenmiştir.

Çalışma sonucunda, yapılan dini yapı dönüşümlerinin dönemin siyasi, ekonomik ve sosyal şartlar ile doğru orantılı olarak çeşitlilik gösterdiği ancak bazı yapıların ihtiyaç çerçevesinde dönüştürüldüğü, bazı yapıların ise zorunlu olarak dönüştürüldüğü saptanmıştır.

Yapı dönüşümlerinin bilinçli bir şekilde ele alınması, mevcut yapının fiziksel çevre ile uyumu, mekân kurgusu ve yapının koruma durumunun göz önünde bulundurulması, yapı dönüşümlerinin olumlu sonuçlanmasında etkili olmaktadır. Yapının bilinçsiz bir yaklaşımla, analiz edilmeden işlevlendirilmesi, olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Özellikle dini yapılarda mevcut yapı dönüştürülmeden önce; yapı detaylı analiz edilmeli, yapıya uygun işlev seçilmeli, yapı türü ve toplumsal hassasiyeti göz önünde bulundurulmalı ve yapının karakteristik kimliğine zarar vermeden dönüştürülmelidir. Dini yapılarda, yapının zarar görmemesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından olumlu sonuç alabilmek için; yapı, işleve uygun olarak değil; işlev, yapıya uygun olarak şekillendirilmeli, geri dönüşü mümkün olmayan müdahalelerden kaçınılmalıdır. Ayrıca dönüştürülen yapı içerisinde; kullanıcı, yapının orijinal mekân düzenini ve atmosferini algılayabilmelidir. Bu bağlamda; yapıda dönüşüm ve koruma, topluma düşen bir görev niteliği taşımaktadır. Bu görevi, bilinçli ve doğru bir şekilde uygulamak, geçmişten günümüze ve günümüzden geleceğe aktarmak gerekmektedir.

6. Extended Abstract

For centuries, people have produced various structures in order to live and meet their basic needs. As a result of factors such as changing conditions, needs, social and social structure changes, political events, urban renewal, cultural activities, commercial functions, education, people have realized transformations or re-functionalizations over time on the spaces they produce and thus structural transformations have emerged.

The aim of the study is to evaluate the process of transformation of religious buildings and to examine the functional, technical and aesthetic positive or negative effects of the functional counterparts of the building components in the buildings transformed as a result of these transformations. In the process of transforming structures; While the transformations made by paying attention to factors such as good

analysis of the structure, making the functionalization based on a foundation, and evaluating the protection status of the structures resulted in positive results, many buildings were exposed to negative structural transformation by indiscriminate transformation of the structure, failure to choose the function in accordance with the structure, and damage to the original structural identity of the structure. In addition to the many studies on re-functioning, the lack of a detailed study on the transformation of religious buildings made the study important. The process of transforming religious buildings has been discussed in a different dimension from historical buildings. While traditional historical buildings can be transformed into functions that are very different from their own functions, religious buildings have been transformed into another place of worship for the majority of the region and the faith of the people due to the identity of the structure..

In the working phase; "How have religious buildings been transformed? Why have religious buildings been transformed? What was considered when converting religious buildings? Have the conversions of religious structure been implemented correctly? What factors have generally been involved in religious structure transformations? What functions did the components in the converted religious buildings correspond to? Have the building components in the converted religious structure preserved their structural integrity in accordance with their functional counterparts? Have the components of structure analysis been paid attention to in religious structure transformations?" The field of study is; Based on the data obtained by socio-cultural researches of Saatli Kilise Mosque, Çınarlı Mosque, church-mosque building transformations, pre- and post-transformation analyzes of the structures were made. In addition to the technical analysis of the existing structures and restoration projects, positive or negative analyzes of the functional responses of the existing components were made in terms of technical, aesthetic and functional aspects. First of all, inventory slips related to the buildings were prepared, technical analyzes were made through two-dimensional project drawings of the buildings, indoor and outdoor analyzes of the buildings were made by applying the observation technique in the space. With the content analysis method, the pre- and post-transformation analyzes of the structure were prepared in tables.

Sustainability of church-mosque building transformation examples; technical, aesthetic and functional analyzes of the structures were examined in detail. In building transformations, the place of technical, functional and aesthetic analyzes has been very important in order to meet the building requirements and not to make wrong building transformations. In technical analysis; factors such as the structure system of the building, lighting-installation-acoustic systems, user satisfaction were taken into consideration. In functional analysis, factors such as meeting user requirements, form-content, space organization, structure-function harmony, structural integrity and ensuring the sustainability of the structure were taken into consideration. In aesthetic analyzes; Analyzes were made based on factors such as color, proportion, balance, order, form, scale, texture, rhythm, symmetry, unity, perception, contrast, harmony, shape and emphasis.

Saatli Mosque and Çınarlı Mosque religious structure transformation samples were examined in accordance with the analysis components and positive and negative results were evaluated. As a result of the examinations; In the transformation of religious structure, they have been seen to be successful examples. Among the churches of the 19th century; Unnecessary additions were avoided to the Saatli Mosque and Çınarlı Mosque, which were converted without much destruction and with the preservation of their original identity, except for the mihrab, minaret, minbar and fountain. Minor changes have been made to the sections created in accordance with worship and faith, and unnecessary intervention has been avoided. Although the partitioning or addition was scarce, some interventions were made during the restoration process that damaged the original identity of the structure, and its icons were covered. As a result of all these examinations, analyzes and studies, we can say that; transformation and protection in the structure is a duty that falls to the society. It is necessary to apply this task consciously and correctly, to transfer it from the past to the present and from the present to the future.

Keywords: Church Architecture, Mosque Architecture, Religious Building, Building Transformation

Kaynakça

Ahunbay, Z. (2009), *Tarihi Çevrede Koruma ve Restorasyon*, İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayını.
Altınoluk, Ü., (1998). *Binaların Yeniden Kullanımı. İstanbul: YEM Yayınları.*

- Arslan, H. D., ve Yıldırım, K. (2017). Perceptual Evaluation of the Mosque Facades of Different Periods: Preference, Complexity, Impressiveness and Stimulative. *MEGARON-Yıldız Technical University Faculty of Architecture E-Journal*, 12(4) 511-523.
- Arslan, H. D., Yıldırım, K., ve Gülşeker, E. (2018). Investigation of Architect and Non-Architect Participants' Perceptual Evaluations on Different Period Mosque Facades. *ICONARP International Journal of Architecture and Planning*, ISSN: 2147-9380, 6(2), 358-370. <https://doi.org/10.15320/ICONARP.2018.58>
- Avrami, E. C., Mason, R., De La Torre, M. (2000) *Values and Heritage Conservation: Research Report*, Getty Conservation Institute, Los Angeles.
- Aydın, D., Yaldız, E. (2010). Yeniden Kullanıma Adaptasyonda Bina Performansının Kullanıcılar Üzerinden Değerlendirilmesi. *METU JFA*, 27(1), 1-22.
- Aydın, D., Okuyucu, B., E. (2009) Yeniden Kullanıma Adaptasyon ve Sosyo-Kültürel Sürdürülebilirlik Bağlamında Afyonkarahisar Millet Hamamının Değerlendirilmesi, *Megaron YTÜ, Mimarlık Fakültesi, E Dergisi* 3(3) 230-43. [<http://www.megaron.yildiz.edu.tr/yonetim/dosyalar/04-01-Megaron.pdf>] Erişim Tarihi (10.03.2011).
- Aydınlı, S. (1986). *Mekânsal Değerlendirmede Algısal Yargılara Dayalı Bir Model. Doktora Tezi*. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Cansever T., (1997). *İslamda Şehir Ve Mimari*. Timaş Yayınları, s.18
- Çınarlı (Alibey) Camii. (b.t). Mart 30, 2022, <https://tr.foursquare.com/v/%C3%A7%C4%B1narlı%C4%B1-alibeycamii/50376066e4b0901d6b273206> (Erişim Tarihi: 30.03.2022).
- Çınarlı Cami. (b.t). Şubat 22, 2022, <https://www.tatilcity.net/things-to-do/cinarli-cami/>
- Değerlier, T. (2017). 'Ayvalık'ta Tarihi Miras', <https://www.sanatduvari.com/ayvalikta-tarihi-miras/> (Erişim Tarihi: 17.05.2022).
- Demir Koç, Z. (2020). Osmanlı Dönemi'nde Trabzon Kenti'nde Camiye Dönüştürülen Kilise Yapılarının Değişiminin Mimari Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Doğan, S. (2012). 'Saatli Cami', <https://www.flickr.com/photos/sinandogan/48904924391> (Erişim Tarihi: 19.03.2022).
- Düzenli, H. İ. (2020). Kiliseden Camiye Dönüştürme ve İstanbul'da Kiliseden Dönüştürülen Camiler Hakkında Notlar . FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi , (16) , 384-423 . DOI: 10.16947/fsmia.849235
- Fakıbbaba Dedeoğlu, E. (2012). *Tarihi Değer Taşıyan Kiliselerde Yeniden İşlevlendirme Sürecinin ve İç Mekân Çözümlerinin İrdelenmesi: Sivrihisar Ermeni Kilisesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Fakıbbaba Dedeoğlu, E. (2019). Yeniden İşlevlendirilen Kilise Yapılarında İç Mekân Müdahalelerine Yönelik Analizler: Sivrihisar Ermeni Kilisesi Örneği. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 23, 77-103.
- Gündoğmaz, G. İ. (2003). *Ayvalık Tarihi Kent Merkezindeki Kiliselerin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- İnan, Z. (2013). *İşlevini yitirmiş tarihi yapıların büro yapılarına dönüştürülmesindeki mekânsal sorunlar*. Yüksek Lisans Tezi. Haliç Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kiper, P. (2006) *Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsel Kültürel Değerlerinin Korunması, Türkiye Bodrum Örneği*, Sosyal araştırmalar Vakfı Yayını, İstanbul; 18.
- Küçük, S. ve Eyüpgiller, K. (2017). Çatalca Vilayeti'nde Camiye Çevrilen Kiliselerin Dönüşüm Süreci ve Mimari Analizi. *MEGARON*, 13(1), 51-66.
- Lang, J. (1987), *Creating Architectural Theory; The Role of the Behavioural Sciences in Environmental Desing*, Van Nostrand Reinhold, New York.
- Leonhardt, F. (1998). Yapılarda Estetiğin Önemi. *Mühendislik Haberleri Dergisi*, 394, 7-10.

Özkan, A. (2007). *İç Mekân Tasarımı Kuram ve Yöntemleri Işığında Günümüz Türk İç Mekân Tasarımcıları ve Tasarım Anlayışlarına Bir Yaklaşım*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Saatli Cami. (b.t). Mart 6, 2022, <https://tr.foursquare.com/v/saatli-cami/4dbbce14815439392f95b87b>
Saatli Cami-Balıkesir. (b.t). Nisan 16, 2021, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/balikesir/gezilecekyer/saatli-kilise-camisi>.

Saban, D. (2010). *Ayvalık'ta Camiye Dönüştürülmüş Üç XIX yy Kilisesi*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Temiz, G. (2009). *Konutta Değişim: Mekânsal ve Estetik Kalitenin İzmir Örneği Üzerinden İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Tuluk, Ö. İ., Düzenli, H., İ., Düzenli, E. , “Osmanlı'da Fetih Sonrası Dinsel Mekânı Camileştirme Anlayışı: Trabzon Örneği (1461- 1665)”, Trabzon Kent Mirası: Yer Yapı Hafıza, ed. Ömer İskender Tuluk - Halil İbrahim Düzenli, İstanbul, Klasik Yayınları, 2010.

Yaldız, E., Asatekin G., (2016), Anıtsal Yapıların Kullanım Sürecinde Değerlendirilmesine Yönelik Bir Model Önerisi (1), *METU JFA*, 33(2), 161-182.

Yıldız, F. (2016). Kilise ve Sinagoga Dönüştürülen Endülüs-İslam Dönemi Camilerinin Geç Ortaçağ Hristiyan Yapılaşmasına Etkileri-Sevilla. *Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 2(1), 97-111.

Yıldırım, K., Hidayetoglu, M. L. ve Şen, A. (2007). The Effect of Differences in Architectural Forms of Cafe/Patseries on Users' Perceptual and Behavioral Performance, *Gazi University Journal of Polytechnic*, 10 (3) ,295-301.

Yıldırım, K., Hidayetoglu, M.L. ve Capanoglu, A. (2011). Effects of interior colors on mood and preference: Comparisons of two living rooms, *Perceptual and Motor Skills*, 112 (2) , 509-524.

Araştırmacıların Katkı Oran Beyanı/ Contribution of Authors

Yazarların çalışmadaki katkı oranları %60/%40 şeklindedir.

The authors' contribution rates in the study are %60/%40 form.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışmada herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest with any institution or person in the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale İntihal programlarında taranmış ve İntihal tespit edilmemiştir.

This article was scanned in Plagiarism programs and Plagiarism was not detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kapsamında belirtilen kurallara uyulmuştur.

In this study, the rules specified within the scope of the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive were followed.